

DIŞ TİCARET TEORİLERİ KAPSAMINDA TÜRKİYE’NİN REKABET GÜCÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Ahu Coşkun
Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler MYO

ÖZET

Dış ticaret teorileri ülkelerin dış ticaretten kazançlı çıkmaları için hangi malların üretimine yoğunlaşıp ihraç etmeleri gerektiği konusunda temel oluşturmaktadır. Teoriler incelendiğinde ülkelerin sahip olduğu üretim faktörlerini iyi değerlendirmesi üretim faktörlerinin çok olduğu alanlarda uzmanlaşmaya gidilmesi ve ihracat yapılmasının önemi vurgulanmaktadır.

Bu çalışmada dış ticaret teorileri temel alınarak Türkiye’nin rekabet gücü değerlendirilmiştir. Bunun için öncelikle dış ticaret teorileri incelenmiştir. Dış ticaret teorileri kapsamında Türkiye değerlendirilerek, Dünya Ekonomik Forumu 2013-2014 sıralamasında 148 ülke arasında 44. sırada yer alan ülkemizin rekabet gücünü artırmada etkili olan faktörler belirlenmiş ve rekabet gücünü olumsuz etkileyen unsurlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

Foreign trade theories show a way to countries by which goods should be concentrated for production and exported to profit from foreign trade. Theories emphasized that countries should assess the production factors which have plenty, specialize in areas on plenty of factors of production.

In this research, Turkey's competitiveness is evaluated on the basis of theories of foreign trade. Primarily, foreign trade theories are evaluated. Turkey which is in the 44. ranking between 148 countries of World Economic Forum 2013-2014 Global Competitiveness Report, is evaluated with theories of foreign trade and the negative factors affecting the competitiveness of Turkey are determined and are presented.

MUTLAK VE KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER TEORİSİ VE TÜRKİYE

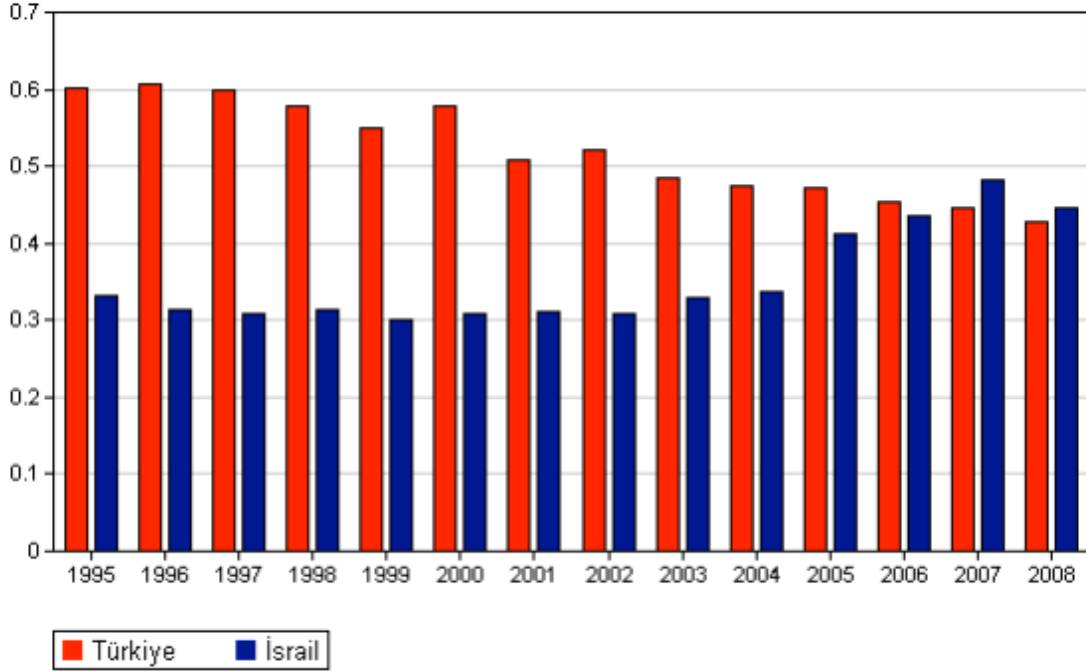
Adam Smith, serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını Mutlak Üstünlük Teorisi ile açıklamaktadır. Buna göre bir ülke karşı ülkeye göre hangi malları düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bunları ihraç ederek pahalıya üretebildiklerini dış ülkeden ithal etmelidir. Burada maliyet kavramı yalnızca homojen bir faktör olan emeği içermektedir(Halil Seyidoğlu,,2003 s.17)

Bir ülkedeki işçilerin üretebildiği mal miktarını dikkate alır ve malların üretimini kullanılan emek miktarına bağlı olarak karşılaştırır. Mutlak üstünlükler teorisi emek verimliliğini ve buna bağlı olarak da üretim maliyetleri dikkate alınmaktadır. Bu teori dış ticarete uzmanlaşmanın önemini açıklamaktadır. Türkiye'nin de dış ticaret politikasında emek verimliliğine ve uzmanlaşmaya önem vermesi gereklidir.

Uzmanlaşma, bir ülkenin ticaretinde derinleşme olduğunu göstermektedir. Ülkenin belirli mal gruplarında daha yoğun ticaret yapıyor olması, o mal gruplarında ölçek ekonomilerinden yararlanıyor olduğuna işaret etmektedir. Dış ticarete uzmanlaşmış bir ülkenin, seçmiş olduğu belirli mal gruplarında, gerek üretim tarzında gerekse pazar konusunda yüksek birikim edindiği ve bu birikimden kolayca yararlanabileceği anlamı çıkartılabilir. Buna karşılık uzmanlaşmanın az olması, bir ülkenin farklı piyasalara yönelebilmesine olanak sağlamaktadır. (Filiztekin Karaata,2010,s.10)

Sabancı Üniversitesi tarafından hazırlanan Türkiye'nin Dış Ticarete Rekabet Gücü 2010 raporunda 'Ticaret Uzmanlaşma Endeksi' hazırlanmıştır ve burada bir ülkenin ihracat veya ithalatta uzmanlaşma derecesini belirlenmiştir. Raporda göre Türkiye'nin İsrail ile olan karşılaştırılması verilmektedir. Buna göre, İsrail'in ticareti son yıllarda uzmanlaşma yönünde bir eğilim göstermektedir. Öte yandan, Türkiye'nin ticareti ise, özellikle de 2001 yılı sonrası, bir çeşitlenme göstermektedir. Öyle ki, Türkiye'de ticaretin çeşitlenmesi ve İsrail'in ticarete uzmanlaşması sonucu İsrail, 2008 yılında Türkiye'den daha fazla uzmanlaşmış ticaret yapıyor konumuna gelmiştir. Öte yandan, aşağıda verilen Türkiye ile Çin'in karşılaştırılması tablosu, Çin'in uzunca bir süredir aynı uzmanlaşma seviyesinde dış ticaret yaptığını göstermektedir (Filiztekin,Karaata 2010,s.12).

Şekil 1: Uzmanlaşma Endeksi: Türkiye – İsrail Karşılaştırması

Adam Smith'ten yaklaşık 40 yıl sonra David Ricardo Mutlak Üstünlük Teorisi'ne yönelik analizleri geliştirerek Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisini ortaya attı. Teoriye göre önemli olan üretimdeki üstünlüklerin derecesidir. Bir ülke, diğerine göre hangi malların üretiminde daha yüksek oranda bir üstünlük sahibi ise o mallarda uzmanlaşmalıdır. Ricardo'ya göre uluslararası ticaretin temelini mutlak değil karşılaştırmalı üstünlükler oluşturur. Eğer bir ülke bazı malların üretiminde diğer mallara göre daha yüksek oranlarda verimli ise (maliyetleri düşük), neden daha az üstün olduğu alanlarda üretim yaparak kaynaklarını israf etsin. Bunun için en iyi politika, ilgili ülkenin karşılaştırmalı olarak en etkin olduğu alanların üretiminde uzmanlaşması ve bunları ihraç ederek göreceli pahalıya üretebildiklerini diğer ülkelerden ithal etmesidir(Halil Seyidoğlu,2003,s.19).

Mukayeseli üstünlükler temel olarak “uzmanlaşma” düşüncesine dayanmaktadır. Tıpkı bir bireyin uzmanlaşmasında olduğu gibi ülkeler de belli mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşırlar. Bu belli mal ve hizmetlerin üretimi ülkelerin mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu üretim dallarında gerçekleşir. Sadece klasik dış ticaret teorisi değil günümüzün modern dış ticaret düşüncesi de ülkelerin üretimdeki uzmanlaşmalarında doğal olarak mukayeseli üstünlükleri bulunan mal ve hizmetleri öncelikle tercih ettiklerini ortaya koymaktadır(Utku Utkulu,2005,s.3).

Ülkelerin, karşılaştırmalı üstünlük yapılarına, teknoloji düzeylerine, doğal kaynaklarına ve yetişmiş insan gücü potansiyellerine bağlı olarak, dış ticaretten oldukça avantajlı bir pay almaları mümkündür(Gültekin,Savcı,2008, s.31).

Teori kapsamında Türkiye'nin dış ticareti incelendiğinde öncelikle gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin mal ihracat ve ithalat miktarının GDP'ye oranının oldukça düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir. Bu oran Türkiye'de 2008 yılında yüzde 26.1 düzeyindeyken, Avusturya'da yüzde 56, Almanya'da yüzde 44, Belçika'da yüzde 85, Danimarka'da yüzde 53, Finlandiya'da yüzde 45 civarındadır(OECD,2010). Bu Türkiye ekonomisinde dış ticaretin payının gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça düşük düzeylerde olduğunu göstermektedir. Dış ticaretin ekonomi içindeki payının artması dışa açıklığın beraberinde ülkelerin dış pazarlarla rekabet gücünü göstermektedir.

Türkiye'nin ihracatında önemli paya sahip olan mal grupları incelendiğinde ise 2012 ve 2013 yılı ihracatında kıymetli ve yarı kıymetli madenler, motorlu kara taşıtları, örme ve giyim eşyası, demir-çelik, demir-çelikten yapılan eşyalar, mekanik cihazlar, aletler ve makineler olduğu görülmektedir(TÜİK,2013). Ürün grupları incelendiğinde Türkiye'nin demir-çelik, tekstil ve makine açısından karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Ayrıca ithal edilen mal gruplarına bakıldığında ise, mineral yakıt ve yağlar ilk sırada yer almaktadır (TÜİK,2013) Bu ülkemizin enerji açısından dışa bağımlılığını ve rekabet gücünün önündeki en büyük engel olduğunu göstermektedir. Ayrıca ithalatta makineler ve mekanik cihazlarda büyük paya sahiptir.

Türkiye'nin Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi Kapsamında, Avrupa Birliği(15) pazarındaki rekabet gücü incelendiğinde ise 1995 – 2007 rekabet gücüyle ilgili çalışmalar incelendiğinde Türkiye'nin AB pazarında genel olarak hammadde yoğun, emek yoğun ve daha çok düşük katma değerli sanayi ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir(Hüseyin Altay, 2008, ss.217-218).

FAKTÖR DONATIMI TEORİSİ VE TÜRKİYE

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin eksikleri iki İsveçli iktisatçı, Heckscher (1919) ve Ohlin'in (1933) katkılarına konu olmuştur: Heckscher-Ohlin teorisine göre, bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Dolayısıyla uzmanlaştığı bu malları ihraç ederken kıt sahip olduğu gerektiren malları ithal eder(Yusuf Bayraktutan,2008,s.179).

Faktör donatımı, ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri miktarını esas alırken emek ve sermayeyi dikkate alma geleneği sürdürülmektedir. Bu çerçevede, ülkeler emek-zengini ve sermaye-zengini, mallar ise emek-yoğun ve sermaye yoğun biçiminde ayrıştırılırken ülkelerin, faktör donatımları ve malların, faktör yoğunlukları bakımından farklılaştığı düşünülmektedir. (Heckscher, 1919: 278-280 ve Ohlin, 1933: 7-8, Aktaran:Yusuf Bayraktutan,s.179.). Ülkelerin rekabet gücünü belirleyen en önemli faktör üretim faktörlerinin miktarı ve çeşitliliğidir. Ülkeler üretim faktörlerinden olan sermaye, işgücü, doğal kaynaklardan hangisine daha fazla sahipse o alanda üretim gerçekleştirmeli ve üretim fazlasını ihraç etmelidir.

Mal Grupları	1993	Toplam İhracat Payı (%)	2009	Toplam İhracat Payı (%)
Hammadde Yoğun	3.531.835	23,02	15.429.159	15,11
Emek Yoğun	7.281.511	47,46	33.940.387	33,23
Sermaye Yoğun	3.041.705	19,82	26.343.334	25,79
Kolay Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı	533.908	3,48	4.754.511	4,66
Zor Taklit Edilebilen Ar-Ge Bazlı	959.860	6,26	15.762.275	15,43

Kaynak: PC TAS ve COMTRADE veri tabanı kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Faktör donatımına göre incelendiğinde Türkiye'nin ihracatı incelendiğinde emek yoğun malların yüzde 33 ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada ise yaklaşık yüze 25 ile sermaye yoğun mallar ihraç edilmektedir. Hammadde yoğun malların ihracattaki payı ise yaklaşık yüzde 15'tir. Türkiye'nin 90'lı yıllardan günümüze dış ticaretindeki gelişmelere bakıldığında, ülkemizin bundan on yıl öncesine kadar emeğin üretimdeki payının ve ihracattaki emek yoğun malların büyük önem taşıdığı görülmektedir. Emek yoğun malların 1993 yılında toplam ihracattaki oranı yaklaşık yüzde 47'dir. Bu oran 2009 itibariyle yüzde

33'lere düşmüş ve 1993'te düşük olan sermaye yoğun malların ihracattaki oranı 2009'da yüzde 25'lere çıkmıştır.

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ VE VERİMLİLİK

Türkiye'nin ihracatı ağırlıklı olarak emek yoğun mallara dayanmaktadır. TÜİK verilerine göre Türkiye'de çalışma yaş aralığı olan 15-64 yaş aralığında yaklaşık 51 milyon kişi bulunmaktadır. İstihdam edilenlerin sayısı ise yaklaşık 26 milyondur. Türkiye'de işsizlik oranı 2012 yılında yüzde 8.2 olarak gerçekleşmiştir (OECD,2013). 15-24 yaş arası genç nüfusta işsizlik oranı ise 2012 yılında yüzde 17.5 olarak gerçekleşmiştir. Genç ve çalışma çağındaki nüfusun diğer ülkelere kıyasla yüksek olması ülke için bir avantaj unsuru olurken bu durum ücretlerin daha düşük olmasına da neden olmaktadır. Düşük ücretler yabancı yatırım çekmede ve üretim maliyetlerinin düşük olmasında bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

Ancak bu noktada önemli olan emeğin verimliliğidir. Teorilerde de açıklandığı gibi ülkelere rekabet avantajı sağlayan unsurlardan biri emek verimliliğidir. Emek verimliliğine bağlı olarak mal ve hizmetlerin üretim miktarı ve kalitesi değişiklik göstermektedir. Ülkelerde çalışan sayısının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) nüfusa bölünmesiyle elde edilen değer işgücü verimliliğidir. Türkiye gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında emek verimliliği düşüktür.

1998 yılı verileri incelendiğinde ulusal düzeyde işgücü verimliliği en yüksek ülke 67 bin 850 dolarla Lüksemburg'dur ve ABD 66 bin 172 dolarla onu izlemektedir. Bu değer AB (15) için 52 bin 003, Türkiye için ise 19 bin 627 dolardır. Ulusal düzeyde işgücü verimliliğinin,Türkiye'ye oranla, Lüksemburg'da 3,5 kat, ABD'de 3,4 kat, AB'de (15) 2,6 kat, Yunanistan'da 1,9 kat ve Portekiz'de 1,7 kat fazla olduğu hesaplanabilir (Dr. Halit Suiçmez,2002,s.7)

Güncel veriler incelendiğinde ülkemizdeki emek verimliliğinin gelişmiş ülkelere kıyasla hala oldukça düşük olduğu görülmekte ancak emek verimliliğinde 1998 yılında kıyasla artışlar olduğu gelişmiş ülkelerle aradaki 3,5 katlık farkın belirgin olarak azaldığı görülmektedir. Türkiye'de çalışan başına GDP 2010 yılında 39 bin 55 dolar, 2011 yılında 40 bin 374 dolar, 2012 yılında 40 bin 119 dolar olarak gerçekleşmiştir. Euro bölgesinde ise 2012 yılında çalışan başına düşen GDP 68 bin 152 dolar, Amerika Birleşik Devletlerinde 95 bin 514 dolar olarak gerçekleşmiştir. Çin'de ise 14 bin 050 dolar, Hindistan'da 8 bin 859 dolar , Brezilya'da 19 bin 573 dolar olmuştur(OECD,2013). Ülkemiz emek verimliliği açısından gelişmiş ülkelerle

kıyasla düşük ancak gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırıldığında ise emeğin verimliliğinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Emek verimliliğini etkileyen faktörler olarak ise eğitilmiş işgücü ve teknoloji ülkemizin rekabet gücü üzerinde etkili olan unsurlardandır. Eğitimin verimlilik artışına ve dolayısıyla rekabet gücüne etkisinin üç yolla gerçekleştiği ileri sürülmektedir(Schmölders,1987, Aktaran:Faysal Gökalp,Ercan Baldemir,2005,s.2):

-İşgücünün niteliğini artırarak

-Teknik gelişmeye olanak sağlayıp, sermaye verimliliğini yükselterek

-Yöneticilerin yani karar vericilerin davranışlarını etkileyerek ve girdilerin rasyonel kullanımını sağlayarak

Ücret düzeyleri gelişmiş ekonomilerle karşılaştırıldığında Türkiye’de maaşlar ABD ile kıyaslandığında 2011 yılı verilerine göre 2.3 kat daha düşüktür. Ayrıca ABD ile diğer ülkeler karşılaştırıldığında dünyanın en büyük gelişmekte olan ekonomileri grubu BRIC (Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan’da mevcut aylık ortalama maaşların 26 kat daha düşüktür. PwC’ye göre gelişmekte olan ülkelerde işgücü verimliliğinde sağlanacak artış uzun vadede gelişen ülke para birimlerinin değerlendirilmesiyle birlikte maaşların artmasına yol açacaktır(Okan Umruk,Dünya Gazetesi,13.10.2013).

TÜRKİYE’DE TEKNOLOJİ VE VERİMLİLİK

Uluslararası rekabet gücünün belirleyicileri arasında teknoloji yer almaktadır. Uluslararası rekabet gücü yalnızca işgücü, doğal kaynaklar, sermaye gibi üretim faktörlerine bağlı olmadığı gibi en temel belirleyicilerinden biri teknolojidir. Teknolojik gelişmişlik verimlilikte bir artış sağlamakla birlikte katma değer artışını da beraberinde getirmekte ve yeniliği kolaylaştırmaktadır. Türkiye Dünya Ekonomik Forumu 2012-2013 Rekabet Gücü raporunda göre 144 ülke içinde teknolojik altyapı açısından 53. sırada yer almıştır.

Değişen talep koşullarına uygun ve yeni malların üretilmesi bir rekabette bir avantaj oluştururken ülkemizin Dünya Ekonomik Forumu 2012-2013 sıralamasında 144 ülke içinde inovasyonda 55. sırada yer almıştır.

Teknoloji düzeyine göre Türkiye’nin diğer gelişmiş ülkelerle rekabet gücü incelendiğinde Türkiye’nin sadece düşük teknoloji içerikli sektör kategorisinde AB karşısında rekabet gücünün yüksek gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye’nin AB karşısında, yüksek teknoloji

içerikli sektör kategorisinde sadece radyo, TV, haberleşme teçhizatı ve cihazları sektöründe rekabet gücü sınırdan tespit edilirken, bu grupta yer alan diğer tüm sektörlerin rekabet gücü düşük tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin teknoloji içeriği yüksek hiçbir sektörde AB karşısında rekabet gücü yüksek bulunmamaktadır. Orta-yüksek teknoloji grubunda ise rekabet gücü sınırdan bulunan iki sektör tespit edilirken (başka yerde sınıflandırılmamış ulaşım araçları, motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork üretimi), diğer dokuz sektörde düşük tespit edilmiştir. Düşük-orta teknoloji içerikli sektörlerde ise sadece deniz taşıtlarının yapımı ve onarımı sektöründe rekabet gücü yüksek bulunmuştur (Ali Eşiyok, 2013).

Tüketici gelirlerindeki artışla birlikte taleplerde değişim yaşanmaktadır ve daha yenilikçi daha kaliteli ürünlere olan talepler artmaktadır. Ayrıca ileri teknoloji ürünlerine olan talepte her geçen gün artmaktadır. Ürünlerden inovasyonu sağlayabilen ve yüksek teknolojili kaliteli ürünleri üretebilen ülkeler rekabetçi gelişmiş ülkelerdir. Altyapıda teknolojik gelişmişliğin sağlanması ile birlikte ülkelerin ileri teknoloji grubu malları üretebilme gücü ve değişen talebe uygun inovasyonların gerçekleştirebilmesi rekabet gücünü artırmaktadır. Ancak Türkiye'nin teknolojik altyapı, inovasyon ve ileri teknoloji grubu malları üretebilme açısından rekabet gücünün gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında düşük kaldığı görülmektedir.

SONUÇ

Dış ticaret teorilerinde üzerinde önemli durulan emek verimliliği ve üretim faktörlerine bağlı olarak belirli mallar ve mal gruplarında uzmanlaşmanın sağlanması ülkelerin rekabet gücünü artırmada büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizin dış ticarete uzmanlaşma derecesi dikkate alındığında 2001 yılı sonrasında uzmanlaşmanın tersine mal gruplarında bir çeşitlenme yaşandığı görülmektedir. Üretim faktörlerine bağlı olarak Türkiye'nin ihracat performansı incelendiğinde ilk sırada emek yoğun mallar ikinci sırada ise sermaye yoğun mallar ihracatta yer almaktadır. Emek yoğun mallar Türkiye'nin ihracatında ilk sıradadır ancak bu noktada ülkemizin işgücü verimliliğinin gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında düşük olması rekabet gücü önünde büyük bir sorundur. Genç ve çalışma çağındaki nüfusun yüksek olması rekabet açısından büyük bir avantaj oluştururken işgücünün verimliliğinin düşük olması rekabet gücünü azaltmada önemli bir faktördür. Bunun en büyük nedeni ise eğitimli işgücünün az olması ve teknolojik ilerlemenin gelişmiş ülkelere kıyasla düşük olmasıdır.

Sonuç olarak Türkiye'nin rekabet gücünü artırabilmesi için uzmanlaşmaya önem vermesi gereklidir. Ayrıca işgücünün verimliliğini artıracak işgücünün eğitilmesi ve işgücü verimini artıracak gerekli teknolojik gelişmenin sağlanması ile mümkündür.

KAYNAKLAR

Ali Eşiyok, Teknoloji Düzeyine Göre Türkiye'nin AB Karşısında Rekabet Gücü, Dünya Gazetesi, 31 Ağustos 2013.

Hüseyin Altay, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi Kapsamında Türk Endüstrilerinin Avrupa Birliği (15) Pazarındaki Rekabet Gücü Düzeylerinin İncelenmesi: 1995 – 2007, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos 2008,Sayı:21, ss:215-238.

Oğuz Kara, Birol Erkan Türkiye'nin Emek Yoğun Mal İhracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Makro Ekonomik Büyüklüklerle İlişkisi , Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar 2011, Cilt:7, Yıl:7, Sayı:1, 7:67-93

Schmölders Guunther,1987, Demokratik Bir Toplumda İnsan Gücü Kaynaklarının Eğitilmesi, Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Bir Etken Olarak Eğitim Konferansı, İstanbul

Yusuf Bayraktutan, Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2003 175

M. Faysal Gökalp, Ercan Baldemir, Uluslararası Rekabet Gücünün Eğitim Boyutu, Uluslararası Rekabet Sürecinde Türkiye içinde, Ed. C.Y.Kesbiç-M.Faysal Gökalp, Beyaz Yayınları, İstanbul, 2005.

OECD (2013), "Harmonised unemployment rates", *Economics: Key Tables from OECD*, No. 6.doi: [10.1787/unemp-hur-table-2013-10-en](https://doi.org/10.1787/unemp-hur-table-2013-10-en)

OECD (2010), "Trade in goods and services", *Trade: Key Tables from OECD*, No. 7. doi: [10.1787/20743920-2010-table1](https://doi.org/10.1787/20743920-2010-table1)

OECD GDP Per Person Employed, US Dollar, Constant Prices, 2005 PPP's <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=PDYGTH>

Okan UMRUK,Türkiye ile Gelişmiş Ülkeler Arasındaki Maaş Farkı Kapanıyor, Dünya Gazetesi, 13 Ekim 2013, <http://www.dunya.com/turkiyede-gelismis-ulkelerle-maas-farki-kapaniyor-204295h.htm>, 30.10.2013.

Utku Utkulu, Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler, <http://www.deu.edu.tr/userweb/utku.utkulu/dosyalar/utkulu.pdf> ,Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2005, İzmir, Erişim Tarihi: 29.10.2013.

Halit Suiçmez, Türkiye Ekonomisinin Verimlilik Performansı, Ankara 2002, <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/P445.pdf>, Erişim Tarihi:29.10.2013.